

Ilga Mantiniece

Profesora Pētera Šmita kolekcija

Iepriekšējos “Bibliotēkas Jaunumu” numuros lasījām vispārīgu pārskatu par Latvijas Universitātes (LU) Bibliotēkā esošajām kolekcijām un vienu no pirmajām iepazīnām zoologa entomologa Embrika Stranda bibliotēku. Kukaiņu un tauriņu milētāju (lasi: prof. Stranda aplūkotajai specifiskajai tēmai veltītu grāmatu lasītāju) tomēr varētu izrādīties mazāk nekā folkloras un eksotikas cienītāju, kuriem profesora grāmatas, kuras Pēteris Šmits savulaik dāvināja Filoloģijas fakultātes bibliotēkai, būtu īsta medusmaize. Arī šī ir Bibliotēkas speciālā kolekcija, tās tematika atbilst grāmatu kādreizējā īpašnieka interesantajai personībai un plašajam redzeslokam.

Tomēr laiki paiet un nāk paaudzes, kas Pētera Šmita vārdu nemaz nezina, uz viņa sastādītajiem “Latviešu pasaku un teiku” 15 sējumiem raugās kā uz aizvēsturi, nemaz nerunājot par latviešu tautas ticējumu un

folkloras pētījumiem, ar kuriem P. Šmita vārdu saistīja viņa līdzpilsoņi Latvijā un vēlākās paaudzes līdz gadu tūkstošu mijai. Latvijas vietējā izglītotākā daļa viņu pazina kā zinātnieku, valodnieku, folkloras pētnieku, etnogrāfu, bet pasaules akadēmiskā vide – kā austrumpētnieku jeb orientālistu, īpaši kā sinologu.

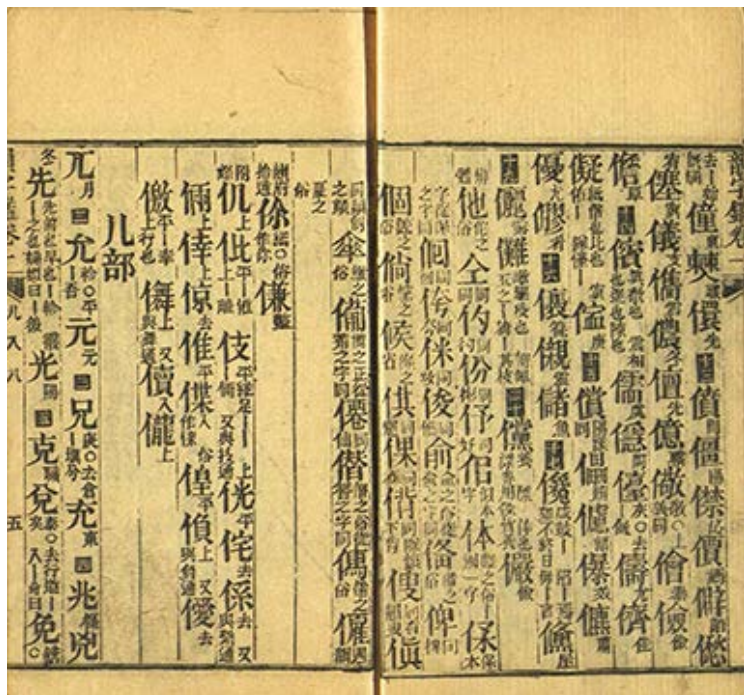
Pēteris Šmits dzimis 1869. gada Ziemassvētkos, 25. decembrī, miris 1938. gada Vasarsvētkos, 5. jūnijā. Spilgta, daudz pieredzējusi personība. Dzimis Raunas pagastā, no kurienes nākuši arī tādi ievērojami cilvēki kā ķīmiķis Jūlijs Auškāps, viens no LU rektoriem, un tautas dziesmu vācējs Jānis Cimze. Atšķirībā no vairuma latviešu, kuri augstāko izglītību ieguva Tērbatā, Pēteris Šmits izglītojās Maskavā un Sanktpēterburgā, kur studēja vispirms slāvu filoloģiju, tad austrumu valodas, tādas kā ķīniešu, mandžūru, mongoļu un kalmiku valoda.

Profesors Pēteris Šmits savā darbistabā. 20. gs. 20. gadi

Pēteris Šmits ar otru Vladivostokas Tālo Austrumu institūta ķīniešu valodas speciālistu Apolināriju Rudakovu, ar kuru kopā aizvadītas daudzas ekspedīcijas ķīniešu un mandžūru literatūras vākšanā. Ap 1900. gadu 30 gadu vecumā

Ķīniešu un mandžūru grāmatas no prof. Pētera Šmita bibliotēkas

Sekoja trīs gadu stažēšanās Ķīnā, uz kurienu ceļš veda cauri Sibīrijai, Mongolijai un Gobi tuksnesim, ceļojot vispirms vilcienā, tad ar pasta zirgiem un cauri tuksnesim ar kamieļiem. Vēlākajos gados tika gādāta pieejamā literatūra par šiem apvidiem, bet materiālus etnogrāfiskai izpētei viņš vāca jau tobrīd, salīdzināja folkloru, pierakstīja valodu nianšes. Ieradies Pekinā, P. Šmits uzsāka darbu jaundibinātajā universitātē par krievu valodas pasniedzēju un izmantoja iespēju apceļot valsti, meklējot dažādus pieejamos valodas materiālus ķīniešu dialektu un mandžūru valodas apguves pilnveidošanai un citas austrumu valodu grāmatas.

Pēc atgriešanās Krievijā ar 1899. gadu sākas piesātināts divdesmit gadu periods Vladivostokā, Tālo Austrumu institūtā, kur P. Šmits ne tikai lasīja ķīniešu, mandžūru un mongoļu valodas un literatūras kursus, bet bija arī viens no šīs augstskolas organizētājiem. 1902. gadā P. Šmits aizstāvēja maģistra darbu (pielīdzināms disertācijai) *Опыт мандаринской грамматики*, pirmo zinātniski izstrādāto ķīniešu valodas pasniegšanas metodiku, ko vēlāk publicēja kā mācību līdzekli. Pētniecības darba vajadzībām daudz tika ceļots pa Tālajiem Austrumiem, Sibīriju, Mongoliju, Ķīnu. Tika veikti etnogrāfiski un lingvistiski Tālo Austrumu tautu, īpaši tungusu-mandžūru grupas, pētījumi, vākti materiāli un literatūra gan bibliotēkai, gan personiski. Starp unikālākajiem ieguvumiem bija reti izdevumi mandžūru, ķīniešu un mongoļu valodā, kuri tika izglābti no iznīcināšanas tā dēvētās Bokseru sacelšanās laikā gadsimtu mijā Dienvidmandžūrijā – no tiem vairāki varētu būt vienīgie pasaulē, un daļa šo izdevumu eiropiešiem līdz tam nebija zināma. Ķīniešu un mandžūru grāmatām raksturīgs īpatnējs iesējums – atsevišķas burtnīcas ievietotas ar audeklu

apvilktās kartona ietverēs ar kaula bultiņu aizdari. Daudzi citi izdevumi tika saņemti, pateicoties plašajiem kontaktiem zinātnes pasaulē. Tālaika ieguvumi pārsvarā bija attiecināmi uz šo reģionu – Austrumāziju Krievijas teritorijā un Ķīnā, Sibīriju, Mongoliju, Mandžūriju.

Mācības Tālo Austrumu institūtā neaprobežojās tikai ar klasisko filoloģiju. Akcents tika likts uz Austrumāzijas tautu sarunvalodas apgušanu. Mācību plānos bija iekļauti kursi, kas attiecās uz reģiona valstu ekonomisko stāvokli (rūpniecību, tirdzniecību, muitas lietām u. tml.), to politisko iekārtu, ārpolitiku, starptautisko situāciju. Institūtā bija izstrādāts tik pilnīgs novadpētniecisko mācību disciplīnu komplekss, kāda nebija nevienā citā tālaika austrumpētniecības augstskolā Krievijā. Profesors Pēteris Šmits ļoti aktīvi piedalījās institūta bibliotēkas veidošanā atbilstoši mācību vajadzībām. Viņa personisko interešu loks arī bija plašs un neaprobežojās tikai ar valodniecību, bet aptvēra gan ģeogrāfisko materiālu, gan visus kultūrvēstures aspektus. Savos darbos viņš nereti salīdzināja Āzijas un Eiropas iezīmes apskatāmajos jautājumos. Jau kopš studiju laikiem viņš interesējās arī par latviešu mitoloģiju, folkloru, valodu, un šī interese joprojām saglabājās, sakari ar Latviju nebija pārtrūkuši.

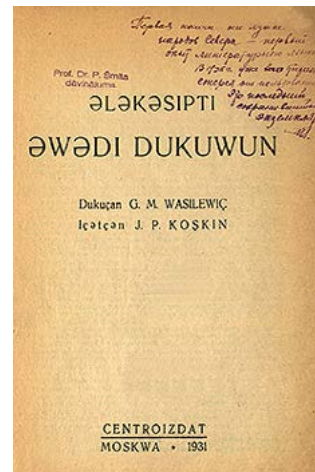
Nodibinoties brīvai Latvijai, Pēteris Šmits tika aicināts uz jaundibināto Latvijas Augstskolu un 1920. gadā atgriezās dzimtenē. Kāda daļa no viņa personiskās bibliotēkas bija atdāvināta jau Vladivostokā, bet iespaidīgs apjoms tika vests līdzī garajā un grūtajā mājupceļā ar kuģi apkārt Āzijai, piestājot Honkongā, Singapūrā, Ceilonā, kuģojot no Indijas okeāna uz Suecas kanālu, caur Gibraltāru, Biskajas līci un Lamanša kanālu līdz Liepājai, kur viņš ieradās 1920. gada pirmsjāņu dienās. Jau

Prof. Pēteris Šmits pirmais Latvijas Augstskolā 1920./1921. mācību gadā lasīto lekciju kurss – “Ievads baltu filoloģijā”

Bibliogrāfiskie retumi – pirmie valodas mācību līdzekļi rakstības ieviešanai mazajām Eirāzijas tautām KPFSR teritorijā 20. gs. 30. gadu sākumā, ar kuriem mēģināts ieviest rakstību latīņu burtiem

pirmajā Augstskolas sēdē, kurā profesors Pēteris Šmits piedalās (1920. gada jūnijā), tiek pavēstīts, ka Filoloģijas un filozofijas fakultātei tiek dāvināta pirmā kaste ar 75 grāmatām. Fakultātes bibliotēka saņem, piem., mongoļu valodas gramatikas grāmatu (1832), angliki tulkotu konfuciānisma tekstu sējumu – ķīniešu vēstures un dzejas klasiku (*The Sacred Books of China*, 1879), paša P. Šmita disertāciju par mandarīnu dialekta gramatiku, Vladivostokā publicētus vai rokrakstā litografētus dažādu autoru lekciju materiālus, interesantus darbus par austrumpētniecību lingvistiskā, etnogrāfiskā, vēsturiskā, ģeogrāfiskā aspektā.

Daži augstskolas mācībspēki fakultātēm mēdza uzdāvināt pa kādai grāmatai, no dažiem tās tika pirktas, bet profesors P. Šmits pilnīgi visas grāmatas no pirmās līdz pēdējai tika dāvinājis, pēdējās atlikušās – ar testamentu. Izdevumā “Latvijas Universitāte divdesmit

gados, 1919–1939” minēts to kopskaits – 2162, un šis dāvinājums ir viens no vislielākajiem, ko LU Filoloģijas un filozofijas fakultāte jebkad ir saņēmusi. Dažādu apstākļu pēc ne visas grāmatas ir saglabājušās, un elektroniskais kopkatalogs 2017. gada februāra beigās uzrāda vien 1388 nosaukumus.

Laikā, kad Pēteris Šmits strādāja Latvijas Universitātē, viņš bija vairāk vajadzīgs kā latviešu filoloģijas, folkloras, etnogrāfijas speciālists, nevis kā ķīniešu un citu Austrumāzijas valodu pratējs. Profesora lasītie kursi bija “Ievads valodniecībā”, “Ievads baltu filoloģijā”, “Ievads latviešu tautas tradīcijās”, “Folkloras”, “Latviešu mitoloģija”, “Indoeiropiešu senatne”, atsevišķos gados tomēr arī “Ievads ķīniešu filoloģijā”, “Ķīniešu valoda”, “Ķīnas kultūras vēsture”, “Āzijas kultūra”. Daudzi mācībās izmantojamie materiāli nāca no profesora Šmita personīgās bibliotēkas. Grāmatu krājuma papildināšanas

Šī apjomīgā grāmata (33×27×15 cm) ir tikai 1. daļa no ķīniešu-angļu vārdnīcas (*A Chinese-English dictionary by H. A. Giles*. London, 1912)

laikā joprojām vērojama nezūdoša interese par agrākās specializācijas jomām. Kad 20. gadsimta 30. gadu sākumā sāka ieviest rakstību mazajām tautiņām, kas dzīvoja Krievijas PFSR Sibīrijas un Tālo Austrumu daļā, profesors Pēteris Šmits, kurš labi pārzināja tungusu-mandžūru valodu grupas lingvistiskās īpatnības un joprojām uzturēja kontaktus ar saviem krievu kolēģiem, sniedza atbalstu mēģinājumā ieviest rakstību latīņu grafikā. Dažus gadus vēlāk tomēr tika ieviesta kirilica, un arī šis pirmās grāmatas nonāca prof. Šmita bibliotēkā. Attiecīgās pirmās grāmatas šajās valodās latīņu grafikā kļuva par bibliogrāfisko retumu jau P. Šmita dzīves laikā.

20. un 30. gados grāmatu kolekcija ievērojami papildinājās ar baltu un somugru lingvistikas un folkloristikas izdevumiem, no kuriem daudzi tika atdāvināti LU Filoloģijas un filozofijas fakultātei un aktīvi izmantoti mācību procesā. Daudzās grāmatās atrodami to sūtītāju ieraksti ar veltījumiem prof. P. Šmitam, jo agrākie kontakti ar pasaules zinātniekiem joprojām tika uzturēti.

Par izciliem nopelniem Latvijas labā 1938. gada 15. maijā Pēterim Šmitam tika piešķirta Tēvzemes balva, kas bija tālaika augstākais apbalvojums zinātnē. Dažas nedēļas vēlāk profesors aizgāja aizsaulē.

Pēc prof. P. Šmita nāves 1938. gada jūnijā viņa vārds Filoloģijas fakultātes bibliotēkas inventāru grāmatā pirmoreiz parādījās 1939. gada 18. martā, kad sākās ar testamentu novēlētā grāmatu dāvinājuma inventarizēšana. Ar inventāra numuru 38243 reģistrēti vairāki ieraksti, dāvinājuma avots – “Prof. Dr. P. Šmita dāvinājums”. Vieni no pirmajiem izdevumiem ir uz 500 latiem novērtētā neredzēti biežā grāmata (vidēji grāmatas bija vērtētas uz pāris latiem) – H. A. Džaila ķīniešu-angļu vārdnīca, arī sens izdevums *Turkische Chronica (Frankfurt am Main, 1577)*, Vecā Stendera izdevumi 18. gs. beigās, Johana (Jāņa) Langes 1772. gada leksikons u. tml.

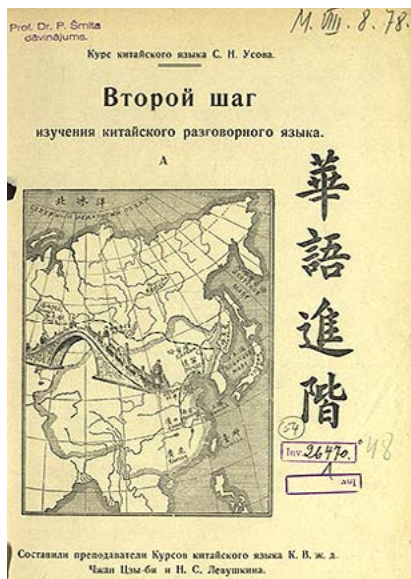
Trīsarpus mēnešu laikā inventāru grāmatā tika ierakstītas 837 grāmatas, kuru apraksts problēmas neradīja. Tad pienāca kārta grāmatām, kas bija tikai ķīnizīmēs, bet speciālista, kurš spētu aprakstīt grāmatas ķīniešu vai līdzīgā valodā, vairs nebija. 1939. gada 28. jūnijā inventāra grāmatā ierakstīts tikai “Ķīniešu grāmata” četras reizes, nenorādot vairāk nekādus citus datus kā vien dāvinājuma ieguves avotu – “Prof. P. Šmits”. Šis konkrētais izdevums vēlāk izrādījās 1821. gada ksilogrāfija, kas veidota mandžūru-ķīniešu vārdnīcai “Cjin impērijas un ķīniešu valodu jūra” dažos sējumos. Gada nogalē inventāra grāmatā tika ierakstītas vēl 30 grāmatas dažādās (saprota mās) valodās, un atgriešanās

LU Filoloģijas fakultātes bibliotēkas inventāra grāmatas lapa ar 1941. gada 28. novembra ierakstiem

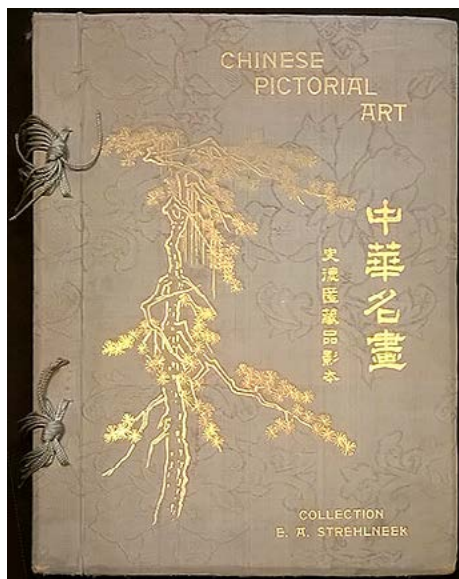
pie ķīniešu, mandžūru, mongoļu grāmatām atsākās tikai 1941. gada 28. novembrī, atkārtojot to pašu vienkāršoto paņēmieni – līdzīgs ieraksts “Grāmata ķīniešu valodā. Sējumā 6 grāmatas” bija par vēl 65 šāda tipa grāmatām. Laimīgā kārtā dažām bija saglabāties ar P. Šmita roku grāmatā ierakstītais nosaukums, piem., “Mandžūru literatūra ar ķīniešu komentāriem”, bet vairumā gadījumu

Ieraksts vecajā Filoloģijas fakultātes inventāra grāmatā tā arī skan: “Grāmata mandžūru valodā, koka vāku ietvarā 12 grām.”

Vēlākā krievu sinologu skola lielā mērā balstījās uz Pētera Šmita izstrādāto valodas mācīšanas metodiku

Pievērsiet uzmanību šīs 1914. gadā Šanhajā izdotās grāmatas autoram – E. A. Strehlneck, t. i., E. A. Strēlnieks

reālā ķīnizīmēs rakstīto izdevumu identificēšana bija iespējama tikai pusgadsimtu vēlāk. Grāmatas vairākus gadu desmitus gaidīja ne tikai lasītājus, bet arī putekļu noslaucītājus.

Turpmākajos gados profesora Pētera Šmita grāmatu kolekciju Universitātes Filoloģijas fakultātes bibliotēkā ilgāku laiku apvija noslēpumainības aura. To pārsvarā pieminēja kā ķīniešu, mandžūru, mongoļu un citu eksotisku valodu grāmatu un rokrakstu krājumu, kas parastajam mirstīgajam nav ne saprotams, ne arī pieejams. 20. gs. 90. gados šī krājuma austrumpētnieciskās daļas izpēti uzsāka austrumu valodu speciālisti – Konstantīns Jahontovs no Sanktpēterburgas, kurš pētīja mandžūru daļu, un Jeļena Staburova, tolaik LU profesore, kura pētīja šī fonda ķīniešu grāmatas un rokrakstus, kā arī pārējo austrumpētnieciskās tematikas literatūru. Pateicoties viņu darbam, vēlākajos gados bija iespējams šo izdevumu bibliogrāfiskos aprakstus

iekļaut elektroniskajā katalogā, jo bibliotekārs katalogizators sastopas ar zināmām grūtībām, ja jāapraksta grāmata pēc nepazīstamiem hieroglifiem.

Mandžūru un mongoļu ksilogrāfi un rokraksti (kopskaitā 34) ir unikālākie šajā kolekcijā, jo, iespējams, daži materiāli ir vienīgie saglabātie eksemplāri pasaulē. Mandžūru grāmatas tika drukātas tikai laikā, kad mandžūru dinastija valdīja Ķīnā (1644–1912), tādēļ šādu grāmatu skaits pasaulē ir ierobežots un tās visas iespējams uzskaitīt. Pārsvarā šajās grāmatās teksts ir paralēli mandžūru un ķīniešu valodā. Te ir, piem., vēstures lasāmgrāmata (19. gs. ksilogrāfija

no 17. gs. eksemplāra), didaktiskie sacerējumi, vārdnīcas, gramatikas mācību grāmatas, sarunvalodas rokasgrāmatas, nedaudz daiļliteratūras.

Ķīniešu ksilogrāfu, rokrakstu, grāmatu daļu veido konfūciešu klasika un vēlākie konfūciešu, daosu, budistu didaktiskie sacerējumi, vēstures un ģeogrāfijas grāmatas, vārdnīcas un enciklopēdijas, daiļliteratūra, kristīgā literatūra, arī pa izdevumam medicīnā un matemātikā. No ķīniešu valodas mācību grāmatām var atsevišķi nodalīt Ķīnā izdotās un Japānā izdotās grāmatas (pārsvarā ap laiku, kad Ķīna ar Japānu karoja, un daļa šo izdevumu bija domāti japāņu militāristiem okupējamās valsts valodas apgūšanai), kā arī Harbinā izdotās krievu sinologu skolas mācību grāmatas.

Taču šo daudzveidīgo kolekciju nevar saistīt tikai ar ķīniešu un mandžūru retumiem. Ja visu šo krājumu saturiski sadala vairākos galvenajos blokos, tad tie ir letonika, baltika, somugristika, austrumpētniecība (īpaši

Attēli no paleobiologa O. Abela grāmatas par aizvēsturiskiem dzīvniekiem pasakās, teikās un ticējumos – par vienradžiem, drakoniem, ciklopiem, baziliskiem u. tml. kopā ar aprakstiem par paleontoloģiskiem atradumiem

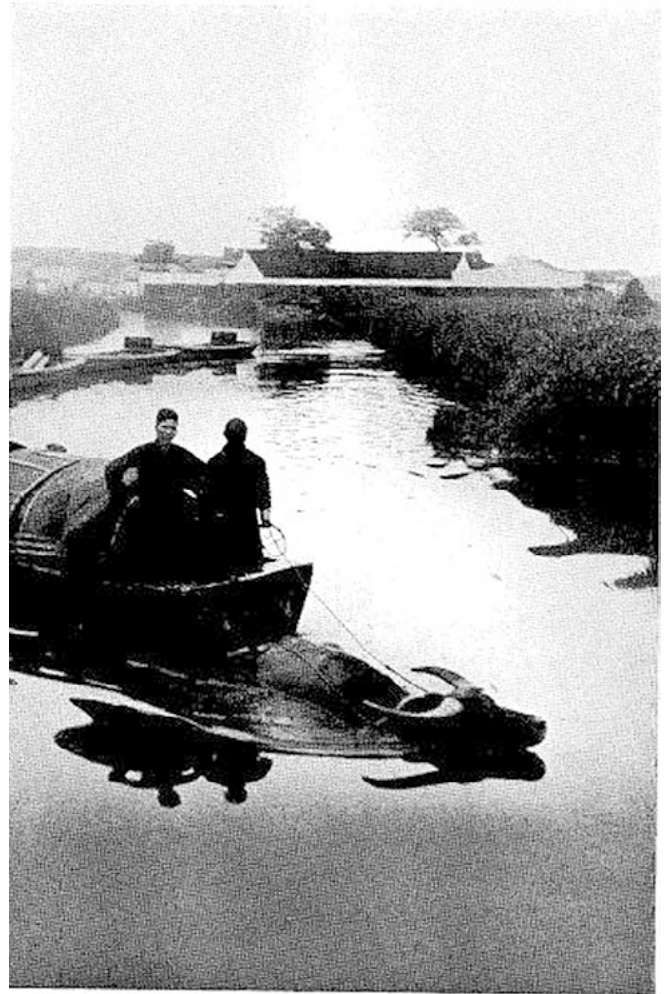
iepriekšminētā sinoloģija un mandžūristika, arī mongoliska, japāniska, altaistika u. tml.) un materiāli par Austrumsibīrijas un Krievijas Tālo Austrumu mazajām tautām etnoloģijas un valodniecības skatījumā. Profesoru Šmitu ir interesējusi arī somugru saistība ar iepriekšminētajām sfērām. Izdevumu klāsts attiecībā uz Ziemeļaustrumeiropas reģionu (Baltija, Prūsija, Skandināvija, Karēlija) arī ir samērā plašs, tai skaitā skandināvu un krievu robežvietu kartes, kuru dēļ daļa grāmatu nonāca specfondā. Principā kolekcijas materiālu kopums ir gandrīz universāls – valodniecība, folklorā, mitoloģija, etnogrāfija, arheoloģija, antropoloģija, reliģija, kultūra un māksla, vēsture, ģeogrāfija, ekonomika un politika.

Izdevumu valoda, ja ņem vērā pamatvalodu, neieskaitot paralēlos tekstus, pārsvarā ir vācu – vairāk nekā 560 grāmatas, krievu valodā ir pāri par 200 grāmatām, angļu valodā – 115 grāmatas, savukārt gan franču, gan latviešu, gan ķīniešu valodā kā pamatvalodā – katrā ap 70 grāmatām, mandžūru valodā kā pamatvalodā – 23, lietuviešu valodā – ap 30 grāmatu utt. Uzskaitot valodas alfabēta secībā, izveidojas itin gara virkne: angļu, arābu, evenku (tungusu), franču, igauņu, itāļu, japāņu, jīdišs, krievu, ķīniešu, latviešu, lietuviešu, mandžūru, mongoļu, nanaju, somu, udeheju, vācu, zviedru.

Profesors Pēteris Šmits norādīja, ka valodu prasme ir ārkārtīgi svarīgs līdzeklis kultūras pētīšanai un sakaru veidošanai tālākam progresam. Arī mūsdienai lasītājam, kurš vēlētos izmantot P. Šmita dāvinājumu savai izglītībai, paveras krietni plašākas iespējas, ja viņš pārvalda vairākas valodas. Tas dod iespēju, piemēram, iepazīties ar angļu valodā rakstītu pārskatu – skici par mandžūru literatūru, lasīt par ķīniešu dialektiem (īpaši mandarīnu), fonoloģiju, ideogrāfiju, hieroglifu jeb ķīnizīmju atveidošanu latīņu burtiem, valodu klasificēšanas sistēmu, mitoloģiju un austrumtautu pasaules uztveri, pasaku klasificēšanu, turku, burjatu, tungusu valodām, indoģermāņu, slāvu, somugru, semītu valodniecību, rūnām, latīņu valodas vēsturi. Angliski pieejama arī ķīniešu literatūras vēsture un daži ķīniešu daiļliteratūras pārstāsti, apraksti par Mandžūriju vēsturiskā skatījumā, par dažādu tautu sociālo organizāciju un etnopsiholoģijas elementiem. Te ir rokasgrāmatas etnogrāfisko kolekciju veidošanā, dažādu tautu pasakas (t. sk. vācu, franču, krievu, ebreju, indiešu, islandiešu, norvēģu, tibetiešu, sibīriešu, altajiešu), darbi par prūšu, lietuviešu, latviešu, igauņu, somu, lapu folkloru un mitoloģiju, par kultūras sakariem starp Indiju, Austrumiem un Eiropu, Marko Polo ceļojumu uz Ķīnu, par Zelta Ordu, eiropiešu priekšstatiem par šo pasaules malu, par seno grieķu koku kultu, arī daudzi krievu autoru pētījumi gan oriģinālā, gan tulkojumā angļu vai vācu valodā u. tml.

Ir atsevišķi savdabīgi temati, kā, piemēram, žirafe vēsturē un mākslā, vakcinācijas vēsture Tālajos Austrumos, dzintara vēsture Āzijā, filca izgatavošanas vēsture,

TOUNG PAO Vol. XXXIII, 1.

Buffalo towing a boat

Savdabīgs transporta veids redzams attēlā no ķīniešu turpinājumizdevuma *T'oung pao* P. Šmita kolekcijā, sēj. XXXIII, 1, 1937. gads. Tā tika pa ūdensceļiem pārvadātas sāls kravas, izmantojot īpašas sugas bifeļu peldētprasmi. Parasti viens bifelis peldot vilka pa kanāliem vismaz 6 sastiprinātas laivas ar ātrumu apmēram 4 jūdzes stundā

Krimas tatāru mājokļu pētījumi līdz ar šī reģiona vēsturi, pirmās fotogrāfijas par Tibetu un tās slēgto galvaspilsētu Lhasu, kas tika publicētas pirmajā *National Geographic* numurā, utt.

Vācu valodas pratējiem paveras visplašākās iespējas, jo vācu valodā grāmatu klāsts ir visapjomīgākais – tas ir raksturīgi tālāka laika latviešiem, kuri mācēja svešvalodas. Krievu valodā pieejamā literatūra arī ir plaši pārstāvēta, tikai jāērēķinās ar to, ka vairums krievu un vācu izdevumu ir vecajā drukā, izdoti 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā. Krājumā iekļautās grāmatas latviešu valodā ir atrodamas arī citās bibliotēkas kolekcijās (ar retiem izņēmumiem).

Iespēja personiski iepazīties ar šīs grāmatu un rokrakstu kolekcijas saturu pieejama, atverot bibliotēku kopkataloga saiti uz LU profesora Pētera Šmita kolekciju: [https://libra.lanet.lv/F/?func=find-c&ccl_term=wmn=\(smita\)&base=Inc04](https://libra.lanet.lv/F/?func=find-c&ccl_term=wmn=(smita)&base=Inc04)